

HJEMLIGGØRELSE OG FREMMEDGØRELSE: *ULYSSES PÅ DANSK VED JØRGEN SONNE OG MOGENS BOISEN*

Ida Klitgård
Roskilde Universitet, Danmark
idak@ruc.dk

Abstract

Denne artikel er den første, der analyserer den danske digter Jørgen Sonnes hidtil forholdsvis ukendte oversættelser af passager i den irske modernistiske forfatter James Joyces *Ulysses* (1922). Oversættelserne udkom i det danske tidsskrift for oversat litteratur *Cavalcade* og sammenlignes her med de autoritative oversættelser af den berømte og legendariske Oberstløjtnant og oversætter Mogens Boisen i 1949, 1970 og 1980. Der er tale om passager fra episoderne "Cyclops" og den berømte slutmonolog med Molly Bloom kaldet "Penelope". Passagerne sammenlignes på grundlag af en forståelse af mødet med det fremmede i en hjemlig kultur, og hvad det betyder for den litterære skrivestil og de kulturbundne elementer. Der anvendes Lawrence Venutis oversættelsesteoretiske begreber *domestication* og *foreignisation*, afledt af den tyske romantiske filosof Friedrich Schlegels ideer, om de to overordnede globale oversættelsesstrategier, en oversætter må forholde sig til: Enten skal oversættelsen hjemliggøres, hvorved de kulturbundne elementer i originalteksten skal repræsenteres med hjemlige begreber, så teksten bliver letlæselig, flydende og spiselig for læseren, og dermed etnocentrisk, eller også skal teksten fremmedgøres, hvorved de fremmede og anderledes elementer netop skal bibeholdes og fremstilles som fremmede, således at læseren bliver bragt til originaltekstens univers og ikke omvendt. Disse strategier er særlig vanskelige at forholde sig til i oversættelsen af *Ulysses*, der præges af et såkaldt hybridt sprog, hvor Joyce blander engelsk, gælisk, allusioner, skjulte kulturhistoriske referencer m.m. med henblik på at omvælte det engelske imperialistiske sprog, der herskede i Irland på Joyces tid.

Keywords

James Joyce, *Ulysses*, litterær oversættelse, Mogens Boisen, Jørgen Sonne, stil, hybriditet

Introduktion

Når en videnskabsmand støder på udforsket land, er han eller hun ikke sen til at gribe diverse måleinstrumenter med et brændende ønske om at få afdækket alle hjørner og kanter. Denne følelse var også min som forsker i Joyce og litterær oversættelse, da jeg stødte på hidtil ukendte danske oversættelser af passager fra modernismens tunge dreng James Joyces (1882-1941) *Ulysses* (1922). Det er ganske vist udelukkende korte passager, men i den danske bevidsthed og i litteraturen kender vi kun én oversætter: den berømte og berygtede Mogens Boisen (1910-87). Men ud over historien om kommunisten og modstandsmanden Børge Houmanns (1902-94) påbegyndte oversættelse i 1930'erne, der desværre blev konfiskeret og destrueret ved hans pågribelse af politiet i 1941 (Klitgård, 2007, 123), har der altså været én til før Boisen: den store modernistiske digter og kunstner Jørgen Sonne (f. 1925). Men først et par ord om Boisens oversættelser.

Mogens Boisen var en myteomspunden oberstløjtnant og oversætter. Det hedder sig, at han står bag mere end 800 oversættelser til dansk, deriblandt nogle af de største verdensklassikere samt mere underlødige litteratur under pseudonymet Tom Bright (Klitgård, 2007, 122). Bekendte af Boisen hævder derimod, at han rådede over en hær af såkaldte *negre*, der udførte store mængder oversættelser for ham, så han kunne vedblive med at føje nye glørværdige bedrifter til sin publikationsliste. Og

andre onde tunger, deriblandt undertegnede, har påvist, at Boisen ikke veg tilbage for et par *shortcuts*, idet han fx har plagieret passager i den tyske og den svenske oversættelse af *Ulysses* med en uheldig overtagelse af deres fejl til følge (Klitgård, 2007, 128-31).

Efter Ove Brusendorffs (1909-86) oversættelse af Joyces *Portrait of the Artist as a Young Man* (1916) i 1941 og *Dubliners* (1914) i 1942, kom Boisons *Ulysses*-oversættelse i 1949 – året efter Sonnes små forsøg. Derefter følger flere genudgivelser af bogen, deriblandt de vigtigste i 1970 og 1980. Udgaven fra 1970 indeholder mere end 10.000 korrektioner, og kapitlerne 1-5 og 9 er oversat helt forfra, i sig selv en kæmpe bedrift der har tjent Boisen til ære - også internationalt. 1980-udgaven indeholder endnu flere rettelser, og det samme gør den sidst bearbejdede udgave fra 1986.

"Verden blev større": det fremmede

Jeg har haft lejlighed til at kigge på eksemplarer af det gamle danske litteraturtidsskrift *Cavalcade*, et månedsmagasin for "litterær Underholdning" udgivet af kritikeren Ole Storm første gang i 1946. Det specialiserede sig i oversættelser af international litteratur, fx noveller og romanuddrag fra kendte udenlandske forfattere, deriblandt Geoffrey Chaucer og Joyce, blandet med originale danske noveller. I sine *Erindringer* skriver forfatteren Knud Sørensen om mødet med tidsskriftet i kioskerne, da han ankommer til København i 1946: "Verden blev større, sådan lige pludselig" (Sørensen, 2010, 105). Det må have været et tiltrængt verdenspust efter tyskernes jerngreb at kunne indtage alt lige fra Alexandre Dumas, Jean-Paul Sartre, Franz Kafka, Maksim Gorki, Sherwood Anderson, Thomas Wolfe, Anton Tjekhov og Igor Andrejev til indiske kærlighedsdigte og den jiddische Schalom Asch - og alle med korte introduktioner til forfatteren og det benævnte tekststykke. De andre oversættere i de to numre, jeg er i besiddelse af, udgør en i sig selv underholdende broget skare, fx forfatteren H. C. Branner, cand.jur. og oversætter Ib Kruuse-Rasmussen, Holger Danske-manden Stephan Kehler, arkæologen og museumsmanden Georg Sarauw, ekspert i afrikansk kunst Carl Kjersmeier samt forfatteren til en lang række litterære opslagsværker Martin Melsted.

I nummer 2 fra 1948, nu med skolelærer Orla Lundbo som redaktør, har Jørgen Sonne som kun 23-årig, og to år før sin første bogudgivelse i 1950, publiceret en to siders oversættelse af slutningen på *Ulysses'* berømte sidste episode "Penelope" som "Mrs. Blooms Monolog" og i nummer 4 samme år to sider fra episoden om "Kyklopen". Denne oversættelse er i øvrigt kreativt illustreret af Ib Spang Olsen. Efter en længere eftersporingsproces, ikke mindst på nettet, i litteraturen om Sonne og i den samlede fremstilling af den danske reception af Joyce i Greve og Klitgård Povlsen (2004), er det ikke lykkedes mig at finde noget om disse oversættelser. Jeg har kun set dem figurere på Orla Pedersens lange værkfortegnelse overs Sonnes samlede udgivelser, trykt i Olsen og Schou (1995, 217).

I 1982 prøver Sonne så kræfter med Joyce igen i en oversættelse af den posthumt trykte 16-sider lyriske beretning *Giacomo Joyce* fra 1914 (Joyce 1982). Sonne havde tidligere i *Horisonter: Introduktioner og essays* (1973) reflekteret over dette digt, men også over mødet med den internationale litteratur og oversættelsens væsen i det hele taget. Fx siger han:

Men at møde netop det *fremmede*, synes jeg er en af de vigtigste og væsentligste værdier i denne tilværelse. Om jeg så ikke kan tilegne mig dette fremmede, eller blive eet med det, - jeg har måttet strække mig selv og min indføling ud af mine egne forhærdninger og træge tilvænninger. Mit Jeg er blevet videre ved det (Sonne, 1973, 23).

Den kulturelle fremmedartethed skal oversættes til dansk, og det volder Sonne store kvaler:

At få oversat de fjernere og meget anderledes forhold i ét samfund til sine egne og sit samfunds forhold. Igen må der hugges af og rentud forvrides for at få anpasset og indpasset. Eller også må det mest i fodnoter for ikke at sige lange afhandlinger. Men så er vi i filologien eller vi er ovre i sociologiens eller etnologiens gebet. Og den rimelige, ønskelige, korte læselighed er gået fløjten (Sonne, 1973, 9-10).

Med dette studie er det min største fornøjelse at afdække ukendt land: hvordan Sonne på én og samme tid paradoksalt nok i sin fordanskning *både* skal gøre verden større *og* gøre andre kulturelle forhold "til sine egne" - og dette i sammenligning med Boisens forsøg. I det følgende vil jeg dog først opridse præmisserne for en vellykket oversættelse af romanen, da den i sig selv udtrykt i både indhold, form og sprog gør verden større gennem en kompleks anti-imperialistisk vision om sproglig-kulturel hybriditet.

***Ulysses* – en hybridform**

I Joyces essays og romaner står det klart for læseren, at han ønsker at revolutionere det engelske sprog og gøre både irerne selv og resten af verden opmærksomme på, at Irland hverken er en slavestation under England eller en ren og ubesmittet gælisk nation af ufejlbarlige og heltemodige feer og kæmper, som samtidens nationalromantikere ville have det, men grundlæggende set en blandingskultur, som det var Joyces store opgave at 'frigøre', om man vil, gennem fremstillingen af en ny sammensat irsk identitet. I sin forelæsning 'Ireland, Island of Saints and Sages' (fra d. 27 april 1907) siger han:

Denne hybride identitet baseret på civilisationens rejser – eftergjort i Joyces egne eksilerede rejser i Europa - er anerkendt i Joyce-forskningen som skabende momentum i hele Joyces *oeuvre*:

[...] in Joyce's work wandering begins as a negative expression of paralyzed Irishness and ends as a positive sign of fluid identity and hybridization. Joyce's acceptance of 'the modern' and of racial hybridity and his implicit rejection of an essentialized or racial Irishness allows his wanderers – unlike Yeats's – to construct new and more tenable Irish identities (Rickard, 2001, 85-86).

Stilen i *Ulysses*, og især i den senere næsten ulæselige *Finnegans Wake* (1939), udspringer i en poetik om sproglig og kulturel hybriditet – og med det menes der en opløsning og sammenblanding af et væld af sproglige og kulturelle elementer, træk og associationer, både på ord-, sætnings- og større tekstniveauer. Der er tale om et bevægeligt og anationalt blandings- og oversættelsessprog, der udgør et univers, hvor der ikke længere er noget, der kan siges at være originalt, oprindeligt eller autentisk - og dermed begrænsende for den kunstneriske udfoldelse (Klitgård, 2007). Selv udtalte Joyce: "I'd like a language to which all will do service. I cannot express myself in English without enclosing myself in a tradition" (Ellmann, 1959/1982, 397). Og da han blev spurgt, om der da ikke var nok ord på engelsk, svarede han, at det er der, men det er ikke de rigtige: "For example, take the word *battlefield*. A battlefield is a field where the battle is raging. When the battle is over and the field is covered with blood, it is no longer a *battlefield*, but a *bloodfield*" (Ellmann, 1959/1982, 397). Sådanne hybride ord bliver en ledetråd i *Ulysses*, og dermed er det sprog og den stil, de danske oversættere af bogen ideelt set skal gengive, et sprog og en stil præget af en sproglig-kulturel blandingsform, eller 'oversathed' så at sige, der transcenderer det danske sprog. De skal følge Joyces udtalte ønske om at gøre verden større.

Oversættelse: hjemliggørelse eller fremmedgørelse

Uden at gå i detaljer med feltet oversættelsesstudiers mange teorier og diskussioner vil jeg her udelukkende referere til den amerikanske oversættelsesforsker og oversætter fra italiensk Lawrence Venuti's begreber *domestication* og *foreignisation* – som han har lånt og bearbejdet fra Friedrich Schlegel's (1768-1834) romantiske visioner om oversættelse (Venuti 1995). Disse begreber betegner to grundlæggende overordnede strategier for fx litterær oversættelse: Enten tiltemper man oversættelsen til modtagergruppens forhold og 'hjemliggør' de kulturelt og sprogligt set ukendte elementer, så de ikke volder forståelsesmæssige problemer. Et af Venuti's eksempler herpå er en engelsk oversættelse af Catullus' digt nr. 89, hvor fx navnet Gellius oversættes til det engelske "Coldham", og "tenius" oversættes til den moderne psykologiske betegnelse "run-down" [udkørt] (Venuti, 1995, 22-23). Eller også arbejder man decideret på at bibeholde det fremmede og lade det fremstå som netop fremmed i oversættelsen i en anerkendelse af forfatterens sproglig-kulturelle særegenhed. Som fx i Ezra Pound's (1885-1972) imiterede angelsaksiske sammensatte navneord i oversættelsen af det oldengelske digt "The Seafarer" (Venuti, 1995, 35-36).

Den første strategi usynliggør oversætterens arbejde og får teksten til at fremstå, som om den var skrevet i modtagerkulturen, og dermed bliver den meget mere læservenlig for et bredt publikum. Men derved kunne man samtidig mene, at den forråder den oprindelige teksts univers. Den anden strategi synliggør teksten som oversættelse og dermed også oversætteren – som oftest i forvejen usynliggøres i det kulturelle system. Det er det samme dilemma, Sonne skitserer, mellem at ville møde det fremmede som en berigelse og samtidig sikre "den rimelige, ønskelige, korte læselighed" (Sonne, 1973, 10).

I mit tidligere omfattende arbejde med de danske oversættelser af *Ulysses*, bl.a. min disputats fra 2007 (som påpeger nødvendigheden af de "lange afhandlinger", Sonne skoser ovenfor i 1973, 9-10), analyserer jeg en lang række af episoderne i bogen og vurderer oversættelserne ud fra diverse kendetegnende stilistiske træk. Min generelle konklusion er, at Boisen ganske vist bliver mere og mere kunstnerisk og kreativ i sine oversættelser, men han mangler en dybere forståelse for værkets grundlæggende og altafgørende kulturelt og sprogligt *hybride* natur samt en større fingerspidsfølelse for gengivelsen af netop denne beskaffenhed, således at det danske værk *også* fremstår som en kulturel og sproglig hybridform. Det er især Boisen's manglende viden om den sammensatte irske kultur og det anglo-irske sprogs mange blandingsformer, der sætter sit præg på de danske oversættelser (Klitgård, 2007, 266).

I det følgende tager jeg så Sonnes livtag med Joyce under behandling. Jeg vil dog ikke dvæle ved direkte oversættelsesfejl, det være sig fx idiomatiske, leksikalske, grammatiske eller forståelsesmæssige fejl. Dem er der ellers et par stykker af. Jeg vil i stedet sammenholde få udvalgte passager, hvor det fremmede, kulturelt eller sprogligt, træder tydeligst frem i Joyces leg med det engelske sprog og læserens følelse for Irlands plads i verden – eller verdens plads i Irland.

"Kyklopen" og "Mrs. Blooms Monolog"

"Kyklopen" ("Cyclops") er den helt store parodiske *tour de force*. Her lader Joyce hovedpersonen Leopold Bloom besøge pubben Barney Kiernan's, hvor den gigantiske og dominerende irske nationalist "the citizen" hersker med sin hund Garryowen og sine drikkebrødre - i Sonnes udvalgte passage den usympatiske jeg-fortæller og Joe Hynes. "Borgeren" skal symbolisere den enøjede kæmpe Polyfemos, som Odysseus kæmpede imod og til sidst blindede med sin stav. Skrivestilen illuderer flere steder bl.a. irsk nationalistisk historiografi, der oppustet og pompøst hæver den irske fortid op på et plan, der ikke hører nogen steder hjemme. Der er både en lang række irske kulturspecifikke referencer samt klassisk irsk-engelske udtryk og syntaks, der skal formidles på dansk.

"Penelope", hvor Sonnes andet uddrag kommer fra, er afslutningen på *Ulysses*, hvor Leopold Blooms kone Molly ligger i sengen og tænker, efter at Bloom er kommet hjem fra en lang nat med bogens anden hovedperson Stephen Dedalus. Episoden er især berømt for hendes utæmmede indre monolog på 1609 linjer med kun otte sætninger adskilt af punktum. Ellers er der ingen tegnsætning overhovedet. Inden jeg går i lag med selve analyserne, vil jeg lige indskyde, at her forgriber Sonne sig underligt nok på denne kontinuerlige strøm, idet han indsætter et hav af tankestreger og store begyndelsesbogstaver, når der starter en ny tanke eller et nyt emne. Men pointen er jo netop, at her flyder alt og alle sammen i Mollys hoved, og hendes mere eller mindre velformede og i den grad hybridiserede strøtanker bevæger sig netop uden varsler fra bl.a. Dublins butikker til den støvbefængte stue til Spanien og Gibraltar, hvor hun var som ung, til Howth Head ved Dublin, hvor Bloom i sin tid friede til hende i et meget sanseligt øjeblik. Episoden og bogen ender med det berømte "yes I will Yes". Sonne må have følt sig kaldet til at hjælpe den danske læser med at dele teksten op i forståelsesmæssigt kapable bidder, men herved går netop det fremmede indtryk tabt.

Skrivestilen i denne episode er derudover præget af irsk-engelsk dialekt, slang og neologismer, der gerne skulle gengives på en eller anden overbevisende måde på dansk.

Vi starter med syntaksen. På gælisk har man en tradition for mundtlig historiefortælling, bl.a. i form af strukturen *and* + navnefrase (fx *I, he, she, we, they*) + *-ing*-form, hvor man på engelsk ville foretrække en underordnet sætning med *when* eller *while I, he, she, we, they* + verbet (Klitgård, 2007, 252). Her er to eksempler fra "Cyclops" og "Penelope":

So we turned into Barney Kiernan's and there, sure enough, was the citizen up in the corner having a great confab with himself and the bloody mangy mongrel, Garryowen, *and he waiting* for what the sky would drop in the way of drink (Joyce, 1922/1986, 12.118-21).¹

Her ville man på engelsk nok have skrevet "while he was waiting...". Sonnes og Boisens oversættelser lyder:

Saa gik vi indenfor hos Barney Kiernam [*sic*] og der sad ganske rigtig Borgeren henne i hjørnet og fik en mægtig snak med sig selv, og den faens skabede køter Garryowen, *og venter* paa hvad der flyver ind i munden paa ham af drikkeligt (Joyce/Sonne, 1948b, 37).

Så drejede vi ind til Barney Kiernan's, og dér sad Borgeren ganske rigtigt henne i kroen og holdt en vældig faddersladder med sig selv og den skide skabede køter til Garryowen *og ventede* på, at der skulle falde en genstand ned fra himlen (Joyce/Boisen, 1980, 346).

Her er Boisens tempus den korrekte, og grammatisk set fungerer det helt mundret på dansk. Derved får vi desværre ikke det gæliske mundtlige *storytelling*-islæt med på dansk. Man kunne måske indsætte noget i retning af "Og ved du hvad? Han sad og ventede på...", men det bliver måske en kende for jysk, og derved bliver fremmedheden endnu mere forfladiget.

I "Penelope" står der:

¹ Ifølge traditionen i den internationale Joyce-forskning henviser jeg til episodenummeret og linjenumrene i stedet for sidetal. Kursiveringerne her og fremover er mine, da de understreger lige netop de ord og fraser, der skal analyseres.

...then they go howling for the priest *and they dying* and why why because theyre afraid of hell (Joyce, 1922/1986, 18.1567).

...og saa brøler de efter præsten *naar de ligger* for døden (Joyce/Sonne, 1948a, 79).

...og så hylér de på præsten *når de skal til at dø* (Joyce/Boisen, 1980, 373).

Igen er begge bud helt mundrette på dansk og ville kunne oversættes tilbage til korrekt britisk engelsk "when they are dying", men atter mistes den fremmede næsten snakkesalige gæliske mundtlighed.

Der er som sagt også en lang række irsk-engelske ord og udtryk samt kulturspecifikke referencer i de to episoder. Jeg har her udvalgt de mest interessante, hvor dilemmaet mellem hjemliggørelse og fremmedgørelse vækker til eftertanke. Og her må vi undervejs have hjælp af to store og uundværlige referenceværker til *Ulysses*.

I "Penelope" tænker Molly tilbage på sin ungpigetid i Gibraltar, hvor forskellige lege fandt sted:

...and the sailors *playing all birds fly* and *I say stoop and washing up dishes* they called it on the pier (Joyce, 1922/1986, 18.1583-85).

Oversættelserne lyder:

...og sømændene der *spillede all birds fly* og *det er rigtig stoop and wash up things* kaldte de det paa molen (Joyce/Sonne, 1948a, 79).

...og matroserne der *legede alle fugle flyver* og *springer buk* som de kaldte det på anløbsbroen (Joyce/Boisen, 1980, 374).

Gifford og Seidman forklarer i *Ulysses Annotated*, at "all birds fly" alluderer til en leg, der typisk fandt sted til gravøl, men også blandt sømænd. Deltagerne sidder i en rundkreds og skal baske med vingerne som fugle, men når en, der går rundt bag ryggen på dem, fx siger "cats fly", så skal de sidde helt stille, ellers bliver man slået over fingrene (Gifford og Seidman 1988, 633).

Vedrørende oversættelserne kan der siges både for og imod de to forslag: Sonnes fremmedgørende engelske bibeholdelse og Boisens direkte oversættelse. Sonnes fremstiller ganske vist legen som tilhørende bogens irske univers og ved at beholde det engelske, skaber han en sproglig hybriditet. På den anden side er det nok mest sandsynligt, at Sonne slet ikke anede, hvad det går ud på, da han samtidig kalder det "spillede" og bibeholder de andre lege efterfølgende, endda i forvansket form. Det er lykkedes mig at finde en dansk pendant til fuglelegen i spejderbevægelsen FDF's legedatabase, hvor legen hedder "Fuglene flyver",² og det er ikke et spil, men en leg. Herved kommer Boisen tættest på både betydningsmæssigt og kulturelt, idet vi – eller de danske spejdere i det mindste - deler denne leg med Molly og matroserne.

Det er straks værre med den næste leg "I say stoop". Her har Gifford og Seidman ingen forklaring, men skyder på, det er noget med at adlyde ordrer fra legens anfører *a la* "Kongens efterfølger", hvor "stoop" så må betyde "gå/stå krumbøjet". Der er heller ingen fornuftig forklaring på "washing up dishes", kun et gæt på, at det rent faktisk refererer til urinering (Gifford og Seidman 1988, 633). I oversættelserne er der anarki begge steder. Sonne går helt galt ved at skrive "og det er rigtig stoop",

² (<http://fdf.dk/aktivitetsideer/legedatabasen/cat/naturlege/actdb/fuglene-flyver/> - accessed 18 September 2013)

hvad end det så skal betyde, og "washing up *things*" er også helt misvisende. Her bliver man i særdeleshed fremmedgjort, men ikke på den rigtige måde. Boisen derimod slår bare begge dele sammen til en gang genkendelig "springer buk", hvilket ganske vist giver os en idé om, at der leges nye lege, men ikke ukendte *julelege*, hvis det med urineringen virkelig har noget på sig.

Da fortælleren og Joe snakker med "the citizen", spørger han dem på et tidspunkt:

- What's your opinion of the times?

Doing the rapparee and Rory of the hill. But, begob, Joe was equal to the occasion (Joyce, 1922/1986, 18.133-35).

Sonne og Boisen oversætter linjerne til:

"Va mener I om tiderne."

Ude igen paa den med *Friskytterne* og *alt det der*. Men Joe er sgu situationen voksen (Joyce/Sonne, 1948b, 37).

- Hvad mener du om tiderne?

Legede *irske partisaner* og *Rory of the Hill*. Men Joe var s'gu situationen voksen. (Joyce/Boisen, 1980, 347).

"Doing the rapparee" hentyder til de irske godsejere, der var blevet frataget deres ejendom af den engelske hærfører Oliver Cromwell, der under borgerkrigen smed monarkiet på porten og herskede som Lord Protector over England, Irland og Skotland i 1653-58. De irske godsejere endte som lovløse røvere og pengeafpressere af de protestanter, der havde overtaget deres landsæder (Gifford og Seidman, 1988, 319). Deraf det irske ord "rapparee" for "robbers".

Hverken Sonnes "friskytterne" eller Boisens "irske partisaner" er helt dækkende. Friskytter refererer sandsynligvis til de danske mænd, også kaldet *snaphaner*, der i 1563-1680 kæmpede mod den svenske overmagt i Danmark, Skåne og Norge. Årstallet er ganske vist tæt på Cromwells, men den irske situation bliver dermed meget hjemliggjort og virker besynderlig i en irsk kontekst. Boisens "irske partisaner" kommer måske tættere på, men ved at skrive "irske" tilføjer han en servicemeddelelse til den danske læser, og dermed hjemliggøres passagen alligevel. Joyce ville aldrig have ekspliciteret, at der er tale om noget irsk. Sjovt nok valgte Boisen at oversætte ordet til "røvere" i sin første oversættelse fra 1949, hvilket er korrekt men helt uden den kulturspecifikke reference (Joyce/Boisen, 1949, 302).

"Rory of the Hill" alluderer til en ballade af samme navn skrevet af Charles Joseph Kickham (1825-82) om en bonde, der kæmper for Irlands frihed (Thornton, 1968, 259). Her springer Sonne kækt hen over problemet ved at skrive "og alt det der", mens Boisen bevarer den engelske titel, enten fordi han ved, hvad der refereres til, eller fordi det har været sikrere end at forsøge sig med gætteri.

Det sidste eksempel på dilemmaet om at gøre verden større eller mindre er også fra "Kyklopen". Her finder vi en imponerende liste med 85 navne på irske helte og legender, internationalt historisk kendte personer, områder, myter og sange i Irland i én skøn forvirring. Listen er en parodi over nationalhistorikernes forblommede selvhøjtidelighed over, hvor mange forhistoriske helte og heltinder de egentlig kan mestre. Her en lille smagsprøve:

[...] Patrick W. Shakespeare, Brian Confucius, Murtagh Gutenberg, Patricio Valesquez,

Captain Nemo, Tristan and Isolde, the first Prince of Wales, Thomas Cook and Son, the Bold Soldier Boy, Arrah na Pogue, Dick Turpin, Ludwig Beethoven, the Colleen Brawn, Waddler Healy, Angus the Culdee, Dolly Mount, Sidney Parade, Ben Howth, Valentine Greatrakes, Adam and Eve [...] (Joyce, 1922/1986: 12.190-96).

Jeg vil ikke gennemgå dem alle men blot konkludere, at Sonne udelader stort set samtlige irske referencer og lader kun de for os kendte navne stå tilbage. Og når han forsøger sig med en oversættelse, bliver de ufrivilligt morsomme som fx oversættelsen af "the Bold Soldier Boy" til "den kække Spejderdreng" og "Dolly Mount" til "Himmelbjerget" (Joyce/Sonne, 1948b, 39). Så befinder vi os da i *den* grad på dansk jord. Boisen derimod lade de irske referencer stå, fx "Dolly Mount", og forsøger at oversætte de referencer, der lader sig oversætte, så godt som muligt, fx "den Tapre unge soldat" for "the Bold Soldier Boy" (og her bliver man så glad for, at han ikke valgte "Den tapre landsoldat", selvom den gamle danske vise utvivlsomt må have strejft ham).

Konklusion

I denne afdækning af ukendt land har jeg anvendt måleinstrumenterne *hjemliggørelse* og *fremmedgørelse* med henblik på at kortlægge Sonnes og Boisens forsøg på at "få oversat de fjernere og meget anderledes forhold i ét samfund til sine egne og sit samfunds forhold" (Sonne, 1973, 9). Og som Sonne ganske rigtigt skriver, har især han, er det min vurdering, måttet hugge af og forvride "for at få anpasset og indpasset". Fx er de fleste irske navne i listen ovenfor i særlig grad blevet hugget af, og Dolly Mount forvredet til Himmelbjerget. Og herved synes jeg, mødet med "det fremmede" bliver et halvslapt møde. Verden udvider sig ikke til "a vast fabric, in which the most diverse elements are mingled", som Joyce udtrykte det. Her lykkes det bedre for Boisen, selvom også han til tider tyr til et alt for fædrelandskærligt univers, hvor man springer buk og undgår "washing up dishes". Og i de udvalgte eksempler er der endda ikke sket en forbedring i de senere oversættelser efter "mødet" med de mange nye internationale Joyce-referenceværker. Det er kun "røvere", der har skiftet ham til "irske partisaner" – der isoleret betragtet lyder som en tør definition fundet i et opslagsværk. Alle de andre eksempler ovenfor fremstår ens i de forskellige oversættelsesudgaver.

Der er naturligvis også et par godbidder i de to oversættelser. Det ville være uretfærdigt at sige, at ingen af dem dur. Fx er jeg begejstret for indtrykket af sluddervorn og måske lidt lavstatus mundtlighed i Sonnes oversættelse af "What's your opinion. " til "Va mener I..." skitseret ovenfor og "Never better" (Joyce, 1922/1986, 12.148) til det helt vidunderlige "Bedder end nogensinde" (Joyce/Sonne, 1948b, 39). Men desværre er den kulturelle hybriditet ikke helt til stede.

Greve og Klitgård Povlsen konkluderer i deres afsnit om de danske oversættelser af Joyce, at "Boisen's translations of *U* is such a monument in Danish literary translation that, presumably, it will be a while before anyone else dares to undertake the task" (Greve og Klitgård Povlsen, 2004, 113). Ja, før Boisen var der jo så altså den unge Sonne, der godt turde prøve det af. Og hatten af for det, selvom det har været noget af en udfordring. Og i skrivende stund arbejder en af vor tids største oversættere Karsten Sand Iversen rent faktisk på en nyoversættelse af *Ulysses*, og det helt uden at ville sammenligne med Boisen undervejs, helt uden at ville lade sig påvirke af andres ideer og fortolkninger, kan jeg forstå af min korrespondance med oversætteren. Det bliver uden tvivl endnu en bedrift i dansk oversættelsehistorie, og jeg kan næsten ikke vente med at skulle opdage nyt land igen og få afdækket alle kanter og hjørner. Uanset hvordan han tackler hjemliggørelses- og fremmedgørelsesstrategierne, er jeg overbevist om, at dansk litteraturs verden bliver større og dermed "blevet videre ved det" (Sonne, 1973, 23).

Litteratur

- Ellmann, R. (1959/1982). *James Joyce*. Oxford: Oxford University Press.
- Gifford, D. og R. J. Seidman. (1988). *Ulysses Annotated: Notes for James Joyce's Ulysses*. Berkeley: University of California Press.
- Greve, J. og S. Klitgård Povlsen. (2004). "The Reception of James Joyce in Denmark". I G. Lernout & W. van Mierlo (red.). *The Reception of James Joyce in Europe, Volume 1: Germany, Northern and East Central Europe*. London: Thoemmes Continuum, 111-28.
- Joyce, J. (1922/1986). *Ulysses*. Red. H. W. Gabler, London: The Bodley Head.
- Joyce, J. (1948a). "Mrs. Blooms Monolog". Oversat af J. Sonne. *Cavalcade: Maanedsmagasinet for litterær Underholdning*, 3. årgang, nr. 2, 78-80.
- Joyce, J. (1948b). "Kyklopen". Oversat af J. Sonne, *Cavalcade: Maanedsmagasinet for litterær Underholdning*, 3. årgang, nr. 4, 37-39.
- Joyce, J. (1949). *Ulysses*. Oversat af Mogens Boisen. København: Martins Forlag.
- Joyce, J. (1959). *The Critical Writings of James Joyce*. Red. E. Mason og R. Ellmann. London: Faber and Faber.
- Joyce, J. *Ulysses*. (1980). Oversat af Mogens Boisen. København: Gyldendal.
- Joyce, J. (1982). *Giacomo Joyce*, oversat af Jørgen Sonne. I B. Wiberg, J. Ulrich m.fl. (red.). *James Joyce 1882-1982: Essays*, København: Rhodos, 9-25.
- Klitgård, I. (2007). *Fictions of Hybridity: Translating Style in James Joyce's Ulysses*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Olsen, P. og S. Schou. (1995). *Denne Sonne*. København: Munksgaard/Rosinante.
- Richard, John. (2001). "'A Quaking Sod': Hybridity, Identity and Wandering Irishness". I Michael Patrick Gillespie (red.). *James Joyce and the Fabrication of an Irish Identity*, Amsterdam: Rodopi.
- Sonne, J. (1973). *Horisonter: Introduktioner og Essays*. København: Munksgaard.
- Sørensen, K. (2010). *Erindringer*. København: Gyldendal.
- Thornton, W. (1968). *Allusions in Ulysses: An Annotated List*. North Carolina: The University of North Carolina Press.
- Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge.

Biographical note

Ida Klitgård ph.d., dr.phil., lektor ved Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet, idak@ruc.dk. Har publiceret en lang række artikler om litteratur og oversættelse og har tidligere været anmelder af oversat engelsksproget litteratur ved *Information* og *Standard*. I 2007 udkom disputatsen *Fictions of Hybridity: Translating Style in James Joyce's Ulysses* ved Syddansk Universitetsforlag i Odense. Forskningsinteresser inkluderer litterær oversættelse med fokus på stil og kulturbundne elementer, nyoversættelser. Ida Klitgård er medlem af det internationale forskningsnetværk *Voice in Translation*.